

Roma Hukuku (2. hafta)

PROF. DR. AHMET NADI GÜNAL

ARŞ. GÖR. ALAZ TARHAN

Roma Siyasal Tarihinin Ana Hatları ve Roma'nın Siyasi Dönemleri

Roma'nın, birbirini izlediği kabul edilen devlet teŖkilatı biçimlerine göre, dört siyasi döneme ayrıldığı kabul edilmektedir:

- 1) Krallık Dönemi (*Regnum*) M.Ö. 753 – M.Ö. 509
- 2) Cumhuriyet Dönemi (*Res Publica*) M.Ö. 509 – M.Ö. 27
- 3) İlk İmparatorluk Dönemi (*Principatus*) M.Ö. 27 – M.S. 235/284
- 4) Son İmparatorluk Dönemi (*Dominatus*) M.Ö. 284 – M.S. 476/1453

Krallık Dönemi (M.Ö. 753 – M.Ö. 509)

Roma'nın, *Romulus* tarafından M.Ö. 753 yılında kurulduğu ileri sürülmektedir (Romalılar, Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarında kuruluş tarihini M.Ö. 21 Nisan 753 olarak tarihlendirmişlerdir). *Romulus*'tan sonra krallığı Sabin, Latin ve Etrüsk kökenli altı kral yönetmiştir. Romalıların son kralı olan, Etrüsk kökenli *Tarquinus Superbus*'un M.Ö. 509 yılında halk tarafından Roma'dan kovulması sonrasında Krallık alaşağı edilmiş ve yerine Cumhuriyet kurulmuştur.

Krallık Dönemi'nin üç siyasal organı vardır:

- 1) Kral (*Rex*)
- 2) Halk Meclisi (*Comitia Curiata*)
- 3) Senato (*Senatus*)

Krallık Dönemi (M.Ö. 753 – M.Ö. 509)

1) **Kral (*Rex*)**, Krallık'ın mutlak söz hakkı sahibiydi, devletin yönetimine dair her türlü iktidarı elinde toplamıştı. Kral, siyasi lider olmasının yanı sıra başrahip, başkomutan, başyargıç sıfatlarına da sahipti. Kral, kamu hukuku kurallarını tek başına belirleyebilmekteydi; öte yandan özel hukuk, daha ziyade dogmatik örf ve adete (*mores*) dayandığı için, kralın etkisinden masundu.

2) **Halk Meclisi (*Comitia Curiata*)**, halkın, sınırlı ölçüde, devlet yönetimine katılmasını sağlayan kurumdu. Halk Meclisi aracılığıyla halk, istek ve iradelerini belirtebilir ve birtakım işleri yapabiliirdi. Ancak, kralın her türlü yetkiyi elinde toplamış olması dolayısıyla, Meclis'in yasama alanında hiçbir yetkisi yoktu. Yalnızca, toplumun yapısını değiştirebilecek önemli hukuki işlemler için Meclis'in kararı gerekirdi. Halk Meclisi'ne yalnızca soylu sınıftan olan ve yurttaş olma ayrıcalığına sahip *patricius*'lar katılabiliyordu, avam sınıfını oluşturan ve siyasi haklara sahip olmayan *pleb*'ler ile *patricius*'lara bağımlı *client*'ler burada yer alamıyordu.

3) **Senato (*Senatus*)**, yaşlı ve deneyimli *patricius*'lardan oluşan Kral'ın danışma kuruluydu. Kral her ne kadar *Senatus*'un tavsiyeleri ile bağılı olmasa da bu kurulun manevi anlamda devlet yönetiminde önemli bir nüfuzu vardı.

Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509 – M.Ö. 27)

M.Ö. 509 yılında ayaklanma sonrası kurulan Cumhuriyet, 500 yıla yakın ömrüyle Roma'nın en önemli dönemlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle Roma'nın, ekonomik ve siyasi anlamda büyük güce erişmesini sağladığı zaferleri elde ettiği Pön Savaşları bu dönemde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin dört siyasal organı vardır:

- 1) ***Consul***
- 2) ***Diğer Magistra'lar***
- 3) ***Halk Meclisleri (Comitia Curiata ve Comitia Centuriata)***
- 4) ***Senato (Senatus)***

Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509 – M.Ö. 27)

1) **Consul**, Kral'ın ülkeden kovulmasıyla yönetim sistemi içerisinde devleti yönetme rolünü üstlenen en üst siyasi makamdır. Cumhuriyet Dönemi'nde devlet, Halk Meclisi tarafından bir yıl için seçilen iki *consul* tarafından yönetilirdi. Önceleri iki *consul* devleti bir eşgüdüm içerisinde yönetmekteyken, daha sonraları iş alanları iki *consul* arasında bölüştürülmeye başlamıştır.

2) **Diğer Magistra'lar**, iki *consul*'un devlet yönetiminde iş yükünün artması sebebiyle yönetime ilave edilen ek yöneticilerdir. *Magistra*'lar da esasında *consul*'lerle aynı yetkilere sahiptir. Bu süreçte yine bir *magistra* olan ama yargı işleri alanında yetkili kimseye dönüştürülen *praetor*'luk makamı ortaya çıkmıştır, *praetor*'luk Roma Hukuku'nun tarihsel anlamda gelişimine doğrudan doğruya katkıda bulunması dolayısıyla çok önemli bir kurumdur. *Ius Civile* yanında *Ius Praetorium* (ya da *Ius Honorarium*) olarak adlandırılan hukuk sisteminin yaratıcıları *praetor*'lardır. Zaman içinde, Roma'ya tabi yabancıların sayısının artması, yabancıların uyuşmazlıklarını çözmek için yeni bir *praetor*'un atanmasını zorunlu kılmış, bu amaçla M.Ö 242 yılında «yabancılar *praetor*»u anlamına gelen *praetor peregrinus* makamı ihdas edilmiştir. Roma yurttaşları arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için seçilen *praetor* da bundan böyle «şehir *praetor*»u anlamına gelen *praetor urbanus* olarak anılmaya başlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509 – M.Ö. 27)

3) **Halk Meclisleri**, Cumhuriyet Dönemi'nin önemli kurumlarından birisidir. Krallık Dönemi'ne nazaran, hem sayıları hem de yönetim yetkileri artmıştır. Krallık Dönemi'nin Halk Meclisi olan *Comitia Curiata*'nın yanı sıra, hem *patricius*'lar hem de *pleb*'lerin katılabildikleri *Comitia Centuriata* bu dönemde kurulmuştur. Özellikle bu meclis, *magistra* seçimlerinde, kanun tekliflerinin kabul ya da reddinde ve yargı işlerinde önemli yetkilere sahip bir organ olmuştur. İlerleyen dönemlerde, bu iki meclisin yanı sıra, avam sınıfı konumundaki *pleb*'lerin, *patricius*'lar ile eşit haklara sahip olmak için verdikleri mücadelenin bir ürünü olan ve yalnızca *pleb*'lerin katıldığı meclis *Concilia Plebis Tributa* kurulmuştur. Bu meclis her ne kadar yalnızca *pleb*'lerden oluşmuşsa da zaman içerisinde *patricius*'lar için *plebiscitum* denilen bağlayıcı kararlar verebilmeye başlamıştır.

4) **Senato (*Senatus*)**, danışma kurulu özelliğini bu dönemde güçlenerek sürdürmüştür, Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında adeta yürütme organı gibi güçlü bir konuma ulaşmıştır. Bunun yanı sıra, *magistra*'lar tarafından yapılan kanun teklifleri öncelikle *senatus*'ta tartışılır ve bundan sonra halk meclislerine götürülürdü. Halk meclislerince kabul edilen öneriler, *senatus* tarafından onaylanır ve halka ilan edilirdi.

Principatus Dönemi (M.Ö. 27 – M.S. 235/284)

M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllar Roma Cumhuriyeti için siyasi iç karışıklıklarla, ekonomik krizlerle geçen bir dönemdir. Özellikle *Gaius Iulius Caesar* (Sezar)'ın yönetime müdahalesi, iç savaş dönemi ve *dictator* olarak başa geçmesi, Cumhuriyet yönetimini zayıflatmıştır. Cumhuriyet taraftarlarının, Cumhuriyet'i kurtarmak adına M.Ö. 44 yılında Sezar'ı öldürmesi dahi rejimin gidişatını geri döndürmeye yetmemiştir. Nitekim M.Ö. 27 yılında Sezar'ın yeğeni *Gaius Octavius*'un *principatus* denilen yeni yönetim biçimini kurmasıyla Cumhuriyet sona ermiş ve yerine İmparatorluk kurulmuştur. İmparatorluk rejimi olmasına karşın, bu dönemde Cumhuriyet kurumları varlığını sürdürmüştür. Neredeyse üç asır süren bu dönem, Roma'nın siyasi ve ekonomik anlamda en parlak dönemidir.

Principatus Dönemi'nin beş siyasal organı vardır:

- 1) ***Princeps***
- 2) ***Magistra*'lar**
- 3) **Halk Meclisleri**
- 4) **Senato (*Senatus*)**
- 5) ***Princeps*'e Bağlı Devlet Memurları**

Principatus Dönemi (M.Ö. 27 – M.S. 235/284)

- 1) **Princeps**, yurttaşların ilkidir, devletin başıdır. *Senatus* tarafından seçilirdi ve seçim kararı halk meclisleri tarafından onaylandıktan sonra başa geçirdi. *Princeps* bu anlamda *magistra*'ya benzemekle birlikte çok daha yetkili bir organdır. Siyasi, askeri ve yargısal anlamda en önemli yetkiler *princeps*'in yed'indeydi, pratikte kendisine ait hazineye (*fiscus*) sahipti. Kanun koyma yetkisi olmamakla birlikte kanun teklifi getirmeye yetkiliydi.
- 2) **Magistra**'lar, *Principatus* Dönemi'nde de varlıklarını sürdürmüştür. Ancak *princeps*'in ve ona bağlı memurların yanında *magistra*'ların ve hatta *praetor*'ların siyasi güçleri ve yetkileri son derece azaltılmıştır.
- 3) **Halk meclisleri**, bu dönemde de varlıklarını sürdürmekle birlikte fonksiyon kaybına uğramıştır. Meclislerin çalışmaları, özellikle yurttaşların sayısının fazlalığı dolayısıyla akamete uğramıştır. *Principatus* Dönemi içerisinde meclislerin yetkileri yavaş yavaş ellerinden alınmış, M.S. 1. yüzyılın sonunda yasama yetkileri tamamen kaldırılmıştır.
- 4) **Senato (Senatus)**, *Principatus* Dönemi'nin başlarında halk meclislerinin yetkilerine sahip kılınmıştır, özellikle kanun koyma yetkisini elde etmiştir. *Senatus Consultum* olarak adlandırılan *Senato* kararları, kanun hükmünde sayılmıştır. Öte yandan, özellikle *princeps*'in yetkilerinin artmasıyla birlikte *senatus* da güç kaybetmeye başlamıştır, bu dönemin sonunda *Senato* bütün bütün *princeps*'in emrine girmiştir.
- 5) **Princeps'e bağlı devlet memurları**, devlet işlerini görmek amacıyla *princeps* tarafından atanan memurlardı. Yönetme yetkilerini bizatihi *princeps*'ten almaktaydılar. Seçimle değil, atama ile geldikleri için *magistra*'lardan farklı konumdaydılar ve süresiz görevde kalabilmekteydiler.

Dominatus Dönemi (M.S. 284 – M.S. 476/1453)

Principatus Dönemi ile birlikte Roma ve ona bağlı eyaletlerin yönetimi üniter hale gelmiş, bunun sonucunda Roma uyruklarının yaşam tarzları birbirine benzemeye başlamıştır. Bu gelişmenin en son halkasını 212 yılında İmparator *Caracalla* tarafından çıkarılan emirname ile bütün Roma uyruklarına Roma yurttaşlığı tanınması oluşturmuştur. Siyasi anlamda herkesin eşit seviyeye çekilmesi, imtiyazlı sınıflar nezdinde huzursuzluğa yol açmıştır. Bunun yanı sıra ekonomik, dini ve ahlaki sebeplerle başka türlü bunalımlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, mazlumların dini olarak görülen Hristiyanlık, geniş kitlelere yayılmaya başlamış ve bu toplumsal çatışmalara sebep olmaya başlamıştır. Roma'nın sınırlarının çok geniş olması, özellikle «barbar» kavimler tarafından birçok yerden saldırıya uğramasına yol açmış, bu da devleti zayıflatmıştır. 235 yılında tüm bu sorunlar, ülkeyi askeri kargaşaya sürüklemiştir. 284 yılında İmparator *Diocletianus*'un mutlakiyet yönetimi kurmasıyla sorunlara çözüm sağlanmaya çalışılmıştır, İmparatorluk Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünmüştür. *Diocletianus*'un tam anlamıyla otoriter bir imparatorluk sistemi tesis ettiği bu dönem *Dominatus* Dönemi olarak adlandırılmaktadır.

Dominatus Dönemi'nin yalnızca iki siyasal organı vardır:

- 1) İmparator (*Imperator*)
- 2) Devlet Memurları

Dominatus Dönemi (M.S. 284 – M.S. 476/1453)

1) **İmparator (*Imperator*)**, Roma İmparatorluğu'nun her alandaki mutlak egemeniydi. Onun sözleri kanun anlamına gelmekteydi. *Dominatus* Dönemi'yle imparator ve yurttaşlar arasındaki ilişki, egemen-yurttaş ilişkisine dönüşmüştür.

2) **Devlet memurları**, bir hiyerarşi dahilinde en nihayetinde imparatora hesap veren, imparatorluk memurlarıdır ve bürokrasiyi oluştururlar.

Dominatus Dönemi, Roma Hukuku bağlamında İmparator *Iustinianus*'un 565 yılında ölümüyle birlikte sona ermiştir. Tarihsel anlamda ise, 1453 yılında Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'un fethi sonucunda Roma Devleti'nin Doğu'daki uzantısı olan ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı niteliğindeki Bizans Devleti'nin yıkılmasıyla *Dominatus* Dönemi'nin sona erdiği ifade edilebilir.

Roma Hukuku'nun Tarihi Dönemleri

Roma hukukçuları tarafından Roma Hukuku'nun tarihi dönemleri genellikle beşli sınıflandırma içerisinde ele alınmaktadır:

- 1) Eski Hukuk Dönemi** M.Ö. 753 – M.Ö. 150
- 2) Klasik Öncesi Hukuk Dönemi** M.Ö. 150 – M.Ö. 27
- 3) Klasik Hukuk Dönemi** M.Ö. 27 – M.S. 250
- 4) Klasik Sonrası (Post-Klasik) Hukuk Dönemi** M.S. 250 – M.S. 527
- 5) *Iustinianus* Dönemi** M.S. 527 – M.S. 565

Eski Hukuk Dönemi (M.Ö. 753 – M.Ö. 150)

Bu dönem, Roma'da geçerli olan hukuka, yurttaşlara ait hukuk anlamındaki *Ius Civile* adı verilmekteydi. Hukukun kaynağını örf ve adet oluşturmaktaydı. Bu hukuk yalnızca yurttaşlara uygulanmaktaydı. Bu dönemin en önemli gelişmesi, M.Ö. 451-449 yılları arasında Roma Hukuku'nun ilk yazılı kanunu olan XII Levha Kanunu'nun çıkarılması olmuştur.

Bu dönemin 3. Pön Savaşı'nın başlamasıyla sona erdiği kabul edilir.

Klasik Öncesi Hukuk Dönemi (M.Ö. 150 – M.Ö. 27)

Bu dönemde Roma Hukuku, dogmatik vaziyetteki örf ve adet hukuku ile sınırlı çerçevesini aşmaya başlamıştır. Nitekim, *praetor*'ların yargı alanındaki faaliyetleri sonucunda yaratmış oldukları hukuk, *Ius Praetorium*, bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde, yabancılara uygulanacak hukuk kurallarının saptandığı *Ius Gentium*'un temelleri atılmıştır.

Bu dönemin *Principatum* Dönemi'nin başlamasıyla sona erdiği kabul edilir.

Klasik Hukuk Dönemi (M.Ö. 27 – M.Ö. 250)

Roma Hukuku, bu dönemde yaşayan hukukçuların çalışmaları sayesinde mükemmelliğe ulaşmıştır. Romalı hukukçular, hukukun çeşitli alanlarındaki çalışmalarıyla Roma Hukuku'nu işlemiş, geliştirmiş ve ona, çağını ve uygulama alanının sınırlarını aşan bir değer kazandırmışlardır.

Klasik Sonrası Hukuk Dönemi (M.S. 250 – M.S. 527)

Bu dönem, Roma Hukuku'nda Yunan etkisinin hissedildiği bir dönemdir. Bu sebeple bu dönemde uygulanan hukuka Roma-Helen Hukuku adı da verilmektedir.

Iustinianus Dönemi (M.S. 527 – M.S. 565)

Doğu Roma (Bizans) İmparatoru *Iustinianus*'un Roma Hukuku'nu canlandırma ve tekrar ayağa kaldırma Őiarıyla hareket etmesi sonucunda, imparatorun ömrü ile sınırlı olmasına rağmen, Klasik Dönem hukukunu tekrar geçerli kılması dolayısıyla bu dönem ayrıca incelenmesi gereken bir alandır. Roma Hukuku'nun günümüze ulaşmasını sağlayan derleme çalışması *Corpus Iuris Civilis*, *Iustinianus* Dönemi'nde yazılmıştır.